

YÜKSEK ÖKÇELER: NUSSBAUM'UN YAPABİLİRLİKLER YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Öz: İnsan var olduğundan beri sürekli bir şekilde kendini, yaşadığı çevreyi, bir diğerini, insan olmayan canlıları, dünyayı, yaşamı anlamlandırma ve çözümleme çabasında olmuştur ve olmaktadır da. Bu çaba farklı şekillerde- dinî inançlarda, sanatta, felsefede ve bilimde- açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla her birinin bazen tam anlamıyla ayırdına varılamayan bir ilişkide oldukları, bazen de birbirlerinden birtakım özellikleri itibarıyla farklılaştıkları görülmektedir. Bu çalışmada ise edebiyat ve felsefe arasındaki yakın ilişkiden hareketle Ömer Seyfettin'in "Yüksek Ökçeler" adlı hikâyesi çağdaş filozoflardan biri olan Martha C. Nussbaum'un *Yapabilirlikler Yaklaşımı* çerçevesinde yorumlanmaya çalışılacaktır. Öncelikle Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımının amaçları, yönelimleri, vurguladıkları belirtilecektir. Daha sonra "Yüksek Ökçeler" in ana karakteri Hatice Hanım'ın durumu söz konusu yaklaşım çerçevesinde incelenecektir. Odağın bir kadın karakter olması hasebiyle de kadınların yaşadığı eşitsizlikler, adaletsizlikler insani gelişme açısından ele alınarak insani eşitlik, değer, saygı ve aralarındaki ilişkinin önemi açıklanacaktır. Yüzyıl önce yazılan bir hikâyenin ele aldığı problemlerin günümüzde de varlığını sürdürdüğü, Nussbaum'un yaklaşımıyla bu sorunlar üzerine yeni bir bakışın sağlanmaya, çözümlerin sunulmaya çalışıldığı ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Nussbaum, "Yüksek Ökçeler", Yapabilirlikler Yaklaşımı, Yapabilirlikler.

High Heels: An Analysis Based on Nussbaum's Capabilities Approach

Abstract: Ever since human beings existed, they have been and are constantly trying to make sense of and analyze themselves, the environment in which they live, the other, the non-human beings, the world. This effort has appeared in different ways—in religious beliefs, art, philosophy, and science. Therefore, it is seen that each of them is sometimes in a relationship that cannot be fully discerned, and sometimes they differ from each other in terms of some features. In this study, based on the close relationship between literature and philosophy, Ömer Seyfettin's story "High Heels" will be interpreted within the framework of the capabilities approach of Martha C. Nussbaum, one of the contemporary philosophers. First of all, the aims, intentions and emphasis of Nussbaum's capability approach will be pointed out. Then the situation of Mrs. Hatice, the main character of "High Heels", will be examined within the framework of this approach. Since the focus is on a female character, the inequalities and injustices experienced by women will be discussed in terms of personal development, and the importance of human equality, value, respect and the relationship between them will be explained. It is stated that the problems addressed by a story written a century ago continue to exist today, and with Nussbaum's approach, a new perspective on these problems is tried to be provided and solutions are tried to be presented.

Keywords: Ömer Seyfettin, Nussbaum, "High Heels", Capabilities Approach, Capabilities.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
51. SAYI / VOLUME
2022-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazarlar Corresponding Authors

1) Arş. Gör. Emine CENGİZ

Manisa Celâl Bayar Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Felsefe Böl.

emineyurtyurt@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4167-2973

2) Doç. Dr. Ceyhun Akın CENGİZ

Manisa Celâl Bayar Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Felsefe Böl.

ceyhunakincengiz@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6929-1158

Gönderim Tarihi

Received

03.01.2022

Kabul Tarihi

Accepted

17.03.2022

Atf

Citation

Cengiz, Emine, ve Ceyhun Akın Cengiz. "Yüksek Ökçeler: Nussbaum'un Yapabilirlikler Yaklaşımı Çerçevesinde Bir İnceleme." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 51, 2022, ss. 25-42.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Belirli ahlaki gerçekler en iyi bir hikâye formunda ifade edilir... Engellerle dolu bir dünyada insanın çabasının karmaşık bir anlatısı olarak her bir insanın yaşamını anladığımızda bir romanın ilgili okuyucuları olarak davrandığımızda, merhametli davranırız. (Aviv)

Yapabilirlikler yaklaşımında Nussbaum'un odak noktası, “insanca bir yaşamın neliği” üzerinedir. İnsanca bir yaşam için gerekli olanların anlaşılması adına eserlerinde yaşam öykülerinden, edebi yapıtlardan yararlanır. Görüşlerinin çerçevesini “her bir birey” oluşturmakta, özellikle dezavantajlı grupların/kişilerin maruz kaldığı adaletsizlikler ve eşitsizlikler vurgulanmaktadır. Çalışma sahası genellikle Hindistan olduğu için Jayamma (Nussbaum, *Women and Human Dev...*17) ve Vasanti (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 18) gibi bu coğrafyadaki kadınların yaşadıkları ayrıca örneğin Charles Dickens'ın *Zor Zamanlar (Hard Times)* gibi romanlar aracılığıyla fikirlerini somutlaştırmaktadır. Edebiyat eserlerinin ve yaşam öykülerinin kullanılması; farklı insan deneyimleriyle karşılaşılması, insan olarak paylaşılan ortaklığın anlaşılması için önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Zira eserler okunduğu muhataplarını konuya dâhil etmektedir. Gustave Lanson'un dediği gibi “Yazmak, bir davete icap etmektir” (Meriç 14). Daveti kabul eden okuyucu “İnsanca bir yaşam nedir?” sorusunu kendi yaşamı açısından düşünmeye başlayacaktır. Bu şekilde ırk, sınıf, kültürel yaşam vb. bağımsız olarak insan ve ihtiyaçları hakkında ortak bir bakış açısının gelişmesi sağlanırken bireysel farklılıklara da dikkat çekilir. Yani “etik bir muhakemenin yolu açılmakta ve teşvik edilmektedir” (Gasper 18). Hayal gücü devreye girip ahlaki tutumu zenginleştirmeye başlar. O hâlde denilebilir ki okuyucular üzerinde eğitici ve yapıcı etkiye sahiptir. Bu bağlamda Ömer Seyfettin'in “Yüksek Ökçeler” adlı hikâyesi yapabilirlikler yaklaşımının temel tezleri çerçevesinde yorumlanarak ortak insani problemler ifade edilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle şiirleriyle edebiyat alanına giren Ömer Seyfettin (1884-1920) “küçük hikâyeyi... edebi bir tür haline getirmiş” (Önertoy 138), Türk düşüncesi bakımından da önemli bir fikir adamı, yazarımızdır. Ziya Gökalp'e göre Ömer Seyfettin “bugünkü edebi Türkçemizin Christophe Colombudur” (Yöntem 270). Anlaşılır bir Türkçe ile milli bir bilincin güç kazanması, toplumda birtakım değerlerin yeşermesi için eserler vermiştir. Bütün bunlardan hareketle edebiyatı şu şekilde yorumlamaktadır:

Ben, edebiyatta, yalnız sanata kaail olamam. Yalnız sanata kaail olsam, edebiyatı çok küçük görmüş olacağım. Hâlbuki o, benim nazarımda o kadar büyüktür ki... Cehaletin, nâsûtî (dünyalık) duyguların alçalttığı beşeriyet için onu bir haris (muhafız) addederim. Nazarımda edipler, insanlara, adiliklere karşı nefreti talim ettiren mürşitlerdir... (Gözler 27)

Oldukça üretken bir hikâyeci olan Ömer Seyfettin'in hikâyeleri yaşadıklarına, tecrübe ettiklerine, bir yerde duyduklarına veya hayal gücünden kurguladıklarına dayanmakta¹ (Ömer Seyfettin 24), konu ve karakter açısından çeşitlilik arz etmektedir. (Uğurcan 283; Enginün 40) Dönemindeki yapıyı aktarması bakımından hikâyeleri tarihe ışık tutan cinstendir. Çalışmamızın temelindeki "Yüksek Ökçeler" in başkahramanı Hatice Hanım özelinde kadınlara yönelik algı ve kadınların yaşadığı olumsuzluklar, bunların sebep olduğu ahlaki durumlar etkili bir şekilde ifade edilmektedir. Amacımız bu makalede farklı coğrafyalar, kültürlerde yaşasak da ortak sorunlarımızın bulunduğu, "kadın" konusu düşünüldüğünde aynı problemlerin varlığını koruduğu ve çözüme kavuşturulmadığından hareketle "Yüksek Ökçeler" i, çağdaşımız bir filozofun düşünceleri doğrultusunda incelemeye çalışmaktır. Dolayısıyla öncelikle yapabilirlikler yaklaşımını tanımak faydalı olacaktır. Daha sonra hikâye yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır.

Nussbaum'un Yapabilirlikler Yaklaşımı

Yapabilirlikler/ olanaklar yaklaşımı (*The Capability/ Capabilities Approach*)², Hint ekonomist Amartya Sen'in çalışmalarıyla başlatılmış ve Aristoteles'in düşüncelerine dayanarak kendi versiyonunu oluşturan Nussbaum'un katkılarıyla gelişen yeni bir yaklaşım olarak sunulmaktadır. "Refaha ulaşma özgürlüğünün ahlaki bir öneme sahip olduğunu ve refaha ulaşma özgürlüğünü yapabilirlikler açısından anlaşılmasını ifade eden iki normatif temeli içeren teorik bir çerçeve" (Nussbaum, *Capabilities and Human Dev...* 276; Robeyns) olarak kendini açıklamaktadır. Öncelikle bireyin refahının daha sonra sosyal düzenlemelerin değerlendirilmesiyle birlikte sosyal değişmeye dair amaçların ve politikaların dizaynı" (Robeyns) maksadıyla bir çerçeve şeklinde anlaşılmalıdır.

Yaklaşımında öne çıkan, insanların yapış ve oluşları gerçekleştirme veya fark etme olanaklarıdır. O hâlde merkezde olacak olan soru da nettir: "İnsanlar gerçekte ne olabilir ve ne yapabilir?" (Nussbaum, *Capabilities as Fundamental...* 39) Temelde insanın olanaklarının olduğu açıktır. Olmak ve yapmak, insanın özüne ait nitelikler olarak görülmektedir. Bu bağlamda yaklaşım; insani yaşamı ortadan kaldıran adaletsizlikleri önlemek, sosyal adaleti sağlamak ve bunun uluslararası düzeyde gerçekleşmesi için gerekenleri temin etmek çabası ve yönelimindedir.

Gelişmenin değerlendirilmesinde egemen görüş gelire odaklanmaktadır. Sen ve Nussbaum ise geliri, gelişmenin tek ölçütü olarak görülmesine karşı çıkar. Onlar gelirin insani gelişme için önemini farkındadır. Ancak gelişme-

¹ Örneğin Yalnız Efe romanın nüvelerini İzmir'in İşgali zamanında topladığı ifade edilmektedir. (Cunbur 8) Ali Canip Yöndem'in annesinin ona anlattığı masalların Seyfettin'in hikâyelerinde malzeme olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. (Cunbur 13)

² İnsani Gelişme Yaklaşımı (Human Development Approach) olarak da ifade edilmektedir.

nin sağlanıp sağlanmadığı, bir toplumun adil olup olmadığının belirlenmesinde yapabilirliklerin esas alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Çünkü onlara göre insan onurunu ve insana saygıyı içeren insanca bir yaşam, yapabilirliklerin geliştirildiği, genişletildiği, işlevlerin yerine getirildiği bir yaşam demektir. O hâlde yoksulluk da bu durumda sadece gelir yoksulluğu anlamına gelmemektedir. Gelişme gibi yoksulluk kavramının da yapabilirlikler yaklaşımı içinde dönüşüme uğradığı görülmektedir.

Nussbaum kendi versiyonunu, karşılaştırmalı bir yaşam kalitesi ve kısmi sosyal adalet anlayışı olarak sunmaktadır. Bir kıyasın yapılabilmesi, adaletin gerçekleşmesi için ölçütün belirlenmesi gereklidir. Bu bağlamda o ilkin ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin belirlenmesindeki ana akım bir ölçütü ele alır: GSYH. (Nussbaum *Yapabilirlikler Yaratmak* 27) Ona göre GSYH metriği ölçüt alınarak karşılaştırıldığında sıralamada üstte yer alan ülkelerin gerçekte adaletsizliklerle, eşitsizliklerle boğuştuğu görülmektedir. Ekonomistler bize sahte bir gerçek yaratmaktadır, Nussbaum'un ifadesiyle onlar masal anlatmaktadır. (Nussbaum *Yapabilirlikler Yaratmak* 11) Bu masaldaki rakamlar insanlar için önemli olan şeylerin, onların yaşadığı adaletsizliklerin, gelişmelerinin önündeki engellerin üstünü örtmektedir. Nussbaum'un ekonomik büyümeye dair eleştirisi onun buna karşı olduğu anlamına gelmez. O, refahın çeşitli boyutlarının olduğunu vurgulamak ve bu boyutların dikkate alınması gerektiğini göstermek ister. Tek başına ekonomik büyüme refahın ölçütü olarak görülmemelidir, zaten ekonomik büyüme insanların yaşadığı ciddi adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri tek başına ortadan kaldıramamaktadır. Bu durumda yapılması gereken, bireylerin yeşermesi ve kendini gerçekleştirmesi için yapabilirliklerin genişletilmesidir. Kısacası Nussbaum, servet ve zenginliğin ifade edilen yaşama ulaştıracak özgürlüklerin sağlanması açısından ele alınmasını, kendi başına bir değer, amaç değil de araç olarak görülmesi gerektiğini ifade eder.

Yapabilirlik Nedir?

Yaşam kalitesinin değerlendirilmesi, karşılaştırılması söz konusu olduğunda bir kıyasın yapılabilmesi için esas alınacak bir ölçüt olmalıdır. Bu ise anlaşılacağı üzere yapabilirlikler olmalıdır.

Yapabilirlikler, “insan ne olabilir ve yapabilir?” sorusuna verilen cevaplardır. Marx'ın ifadesini kullanacak olursak yapabilirlikler “ekonomistlerin zenginlik ve yoksulluğu yerine gelişme için insanca amaçların ahlaki ve zengin bir dizisini” (Nussbaum, *Capabilities as Fundamental...*36) sunmaktadır. Sen'in temel özgürlükleri olarak ifade ettiği şeydir” (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 36), potansiyel işlevlerdir (Swain 3). Dolayısıyla yapabilirlikler özgürlüğü, seçmeyi ihtiva etmektedir. Fakat burada yaklaşım içinde temel ve önemli olan bir diğer kavrama da kısaca değinmek gerekir: “İşlev”. Nussbaum'a göre işlev, yapış ve oluşlardır (Robeyns). Yani yapabilirliklerin, olanaklarımızın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi veya gelişmişliğimizin sonucu olan varoluşumuz ve yaptıklarımızdır. (Nussbaum,

Yapabilirlikler Yaratmak 41) İyi beslenme olanağı yapabilirlikken beslenmek bir işlemdir (Robeyns).

Kavramları anlayabilmek için bir örnek vermek yararlı olacaktır: (Sen, *Özgürlükle Kalkınma* 108, 111) Oruç tutmak, bir kişinin başka seçeneklere sahip olsa da dini vb. nedenlerle yemek ve içmekten kendini alıkoymasidir. Açlık çekmek ise kişinin varlığını sürdürmek için gerekli olan besine sahip olamaması, ulaşamaması anlamına gelir. Oruç tutarken de açlık çekildiği ifade edilebilir. Ancak burada şu noktaya dikkat edilmelidir: Her iki durumda da kişi beslenmemektedir ama dezavantaj bakımından durumları farklılaşmaktadır. Çünkü oruç tutarken kişi beslenmemeyi *seçmiş* oysa diğer durumda ise kendi isteği dışında beslenmemektedir, beslenme işlevini yerine getirememektedir. Bu iki kişi yapabilirlik açısından aynı durumda değildir.

Yapabilirlikleri Nussbaum üç kategoride ele almaktadır:

- Temel yapabilirlikler; tam olgunlaşmamış, doğrudan işleve dönüştürülemeyen, bireyin sonraki gelişimini ve eğitimini mümkün kılan doğal yeteneklerdir” (Nussbaum, *Capabilities and Human Dev...*289; *Women and Human Dev...*84).

- İçsel yapabilirlikler; “sabit olmayan değişken ve dinamik olan, öğrenilmiş, toplumsal, ekonomik, ailesel ve siyasi çevreyle etkileşim sonucu geliştirilmiş donanım ve yeteneklerdir” (Nussbaum *Yapabilirlikler Yaratmak* 37). Doğuştan gelen yeteneklerimizle karıştırılmamalıdır, ayrıca içsel yapabilirliklerin gelişmesi için destekleyici bir çevreye de ihtiyaç duyulmaktadır.

- Dışsal (Gasper 11) /birleşik yapabilirlikler; “içsel yapabilirlikler ile harekete geçmeyi mümkün kılacak olan toplumsal, siyasi, ekonomik koşulların toplamıdır” (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 37).

Nussbaum'un yapabilirliklerin böylesi bir ayrım içerisinde ifade edilmesinin toplumların başarılarının değerlendirilmesinde işe yarar, verimli olacağını düşündüğündendir. Ancak ardından içsel ve birleşik yapabilirliklerin katı bir şekilde tamamen ayrılamayacağını da belirtmektedir.

Yaklaşımında odak noktası işlevler yerine yapabilirliklerdir. Çünkü işlevler temel alındığında bireylerin yaptıkları önemli hale gelecek ve bunun politik amaç olarak belirlenmesi de belirli bir iyi yaşamın kayırılmasına sebep olacaktır. Tam tersine Nussbaum için politik hedef olarak bir şey seçilecekse bunun yapabilirlikler (birleşik yapabilirlikler) (Nussbaum, *Capabilities and Human Rights* 290) yani işlevlerin gerçekleştirilebilme özgürlüğü olması gereklidir. Böylece bir taraftan bireylerin seçimlerinin iyi bir yaşamı oluşturmadaki kılavuzluğu ortaya koyulurken diğer taraftan da özgürlüklerin korunmasının önemi ifade edilmektedir. İnsanların kendi seçimleri doğrultusunda yaşamlarına yön vermesi aynı zamanda yaşam şekillerine ve insanlara saygıyı ihtiva edecektir.

Yapabilirlikler Listesi

Sen’den farklı olarak insan onuruna teorik öncelik veren (Tepe 35) Nussbaum için yapabilirliklerin ortadan kalkması, insan onuruna yaraşan bir yaşamın, insana saygının olmaması, özgürlük alanlarının kaybolması ve adaletsizliğin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. O hâlde “insan onuruna yaraşan bir hayat neleri gerektirmektedir?” (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 49) İşte Gasper’in öncelikli yapabilirlikler, çekirdek, sınırlı bir yapabilirlikler demeti olarak adlandırdığı merkezi yapabilirlikler, bu sorunun cevabı olup, normatif adalet teorisinin temelidir de. Farklı kültürlerden, çeşitli iyi yaşam anlayışına sahip insanların, başkalarının amaçları için araçlar olmaksızın, insan onuruna yaraşan, saygının olduğu insanca bir yaşam sürdürebilmek için takip etmeleri gereken evrensel bir düzlemi, eşik seviyesini belirtmektedir. (Tepe 34)

Nussbaum insanca, onurlu ve iyi bir yaşam için gerekli olan 10 yapabilirliği şu şekilde ifade etmiştir:

1. “Yaşam/Canlılık: Normal uzunluktaki bir insan yaşamının sonuna kadar yaşayabilme; erken ölmekten veya hayatı yaşamaya değmeyecek kadar kısıtlanmadan ölmeme.
2. Beden Sağlığı: Üreme sağlığını içeren iyi bir sağlığa sahip olabilme; yeterli bir şekilde beslenebilme, yeterli bir barınağa sahip olma.
3. Bedensel Bütünlük: Özgürce bir yerden bir yere hareket edebilme; cinsel saldırı ve aile içi şiddeti kapsayan, şiddet içeren saldırıya karşı korunma yani kişinin bedensel sınırlarına egemen/hâkim/hükümdar olarak muamele görme; üreme konusunda seçim ve cinsel tatmin için olanaklara sahip olma.
4. Duyu, Hayal Gücü ve Düşünce: Duyuları kullanabilme, hayal edebilme, düşünebilme ve akıl yürütme- ve okuryazarlık, temel matematik ve bilimsel eğitimi içeren ancak bunlarla sınırlı olmayan, yeterli bir eğitim ile bilgilendirilen ve yeşertilen anlamında “tamamen bir insan” şeklinde bunları yapabilme. Dini, edebi, müzikal vb., kendi seçimindeki olayları ve çalışmalarını üretme ve deneyimleme ile bağlantılı olan düşünce ve hayal gücünü kullanabilme. Hem politik hem de sanatsal konuşma ve dinsel deneyimlerde bulunma özgürlüğüne saygıyla birlikte basın özgürlüğünün güvenceleri tarafından korunması şeklinde kendi aklını kullanabilme. Zevkli deneyimlerde bulunabilme ve yararlı olmayan acılardan kaçınabilme.
5. Duygular: Kendi dışımızdaki insanlar ve şeylerle bağ kurabilme; bizi seven ve önemseyenleri sevmek, yokluklarında kederlenme/ acı çekme; genel olarak sevebilme, kederlenme/ acı çekme, özlem, şükran ve haklı öfke yaşayabilme. Korku ve anksiyete tarafından çürütülmüş birinin duygusal gelişimine sahip olmama. (Bu yapabilirliği desteklemek, duygusal gelişimde hayati olduğu gösterilebilecek insan birliktelik formlarının desteklenmesi anlamına gelir.)

6. Pratik Akıl Yürütme: Bir iyi kavramını şekillendirme/ oluşturabilme ve hayatını planlamada eleştirel, derinlemesine düşünmede bulunabilme. (Bu, dini gözlem/riayet ve vicdan özgürlüğünün korunmasını gerektirir.)

7. Bağlanma:

A. Başkalarıyla birlikte yaşayabilme, diğer insanlara ilgi gösterme ve tanıma, sosyal etkileşimin çeşitli formlarına dâhil olma, başkalarının durumunu hayal edebilme. (Bu yapabilirliği korumak, bağlanmanın böyle formlarını besleyen ve oluşturan kurumların korunması ve de politik konuşma ve toplanma özgürlüğünün korunması anlamına gelir.)

B. Küçük düşürme olmaksızın kendine saygının sosyal temellerine sahip olma; başkalarınınkine eşit olan değere sahip bir değer varlığı olarak değerlendirilme. Bu, ulusal köken, din, kast, etnik köken, cinsel yönelim, cinsiyet, ırk temelinde ayırım gözetmeme hükmünü gerektirir.

8. Diğer Türler: Doğa dünyasıyla, bitkilerle, hayvanlarla ilişki içerisinde olma ve onlarla yaşayabilme.

9. Eğlence/ Oyun: İnsanın eğlenebilmesi, eğlence aktivitelerinin tadını çıkarabilme, oynayabilme, gülebilme.

10. Çevre Üzerinde Kontrol:

A. Politik: Hayatını yöneten politik seçimlere etkili bir şekilde katılabilme; örgütlenme ve konuşma özgürlüğünün korunması, politik katılım hakkına sahip olma.

B. Maddi: (Hem menkul hem de gayrimenkul) mülk edinebilme ve başkalarıyla eşit bir temelde mülkiyet hakkına sahip olma; başkalarıyla eşit bir temelde iş arama hakkına sahip olma; haksız, yasal izin olmaksızın aranmama ve yakalanmama özgürlüğüne sahip olma. İş hayatında insanca çalışabilmek, pratik akıl yürütmeyi kullanma ve diğer çalışanlarla karşılıklı tanınmanın anlamlı ilişkisine katılma.” (Nussbaum, *Human Rights...*23-24; *Yapabilirlikler Yaratmak* 50-51; *Capabilities and Human Rights* 287-288)

Yapabilirlikler Yaklaşımı Açısından “Yüksek Ökçeler”

Ömer Seyfettin'in hikâyelerine bakıldığında pek çoğunda başkahraman erkektir (Uğurcan 268). “Yüksek Ökçeler” farklı olarak bir kadının yaşadıklarını konu etmektedir. Olay örgüsü içinde de yan karakterlerin birçoğu, örneğin Hizmetçi Eleni ve Evlatlığı Gülter, kadındır (Ömer Seyfettin 1086) Hikâye, Hatice Hanım'ın içinde bulunduğu varoluşsal sıkıntıyı anlatmaktadır. Sıkıntının ortaya çıkmasının nedeni, insanlara toplum tarafından istedik şekil verilme çabasına karşı kişinin *ben* olmak mücadelesidir. Eserde aynı zamanda sosyal düzenin işleyişine hem karşı çıkışın hem de kabullenişin sonucunda hayat bulan karmaşık ruh hallerinin tasviri de yapılmaktadır. Bu tasvir, hikâyenin ele alındığı dönemdeki kadınların yaşadığı sorunları görünür kılmaktadır.

Tanzimat döneminin yazarlarının sıkça değindiği, küçük yaştaki kadınların yaşça çok büyük erkeklerle evlendirilmesi sorununa Ömer Seyfettin de eserlerinde değinmiştir (Erişenler, *Ömer Seyfettin'e Göre Kadın* 18) ve buna karşı çıkmıştır. Çalışmamızda odaklandığımız “Yüksek Ökçeler” bunlar arasındadır.³ O, kadının ve gelişme söz konusu olduğunda kadınların etkinliğinin öneminin farkındadır.

Karakterimiz Hatice Hanım, on üç yaşındayken kendi isteğinin dışında altmış yaşında birisiyle evlendirilmiştir. Kendi yaşam seyrini belirleyemeyen bir profil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir fail, değer taşıyıcısı olduğunu görmekten uzak bir muameleyle evlendirilerek bir erkeğin amaçları için araç hâline getirilmiştir. Ailesi-eşi ile arasındaki ilişkide ikincil bir aktördür. Eşit saygı ve değere sahip olduğu yok sayılmıştır. Oysa bütün insanlar doğuştan eşit değere sahiptir. Bu değer başkaları ile ilişki tarafından düzenlenebilecek bir şey değildir. Zira insani eşitlik, insan olmaktan kaynaklanmaktadır. Cinsiyet, inançlar, ten rengi, gelir seviyesi vb. saygının hak edilmemesi için birer engel değildir. İnsan olmak, saygının merkezindedir. Hatice Hanım'ın bu durumu Nussbaum'un fikir dünyası için kabul edilemezdir, onunla da uyuzmaz. Çünkü Nussbaum, Kant'ın amaç olarak insan⁴ fikrinden hareket eder ve bu düşüncesi yaklaşımının temelini alır.

Saygı insani eşitliğin yanında özgürlükle de ilişkilidir. Zira insan olmaktan kaynaklanan saygıya değer olmak, kişinin yaşamının planlayıcısı olmasını da ifade eder ki Hatice Hanım için evlilik konusunda bu söz konusu değildir. Onun içinde bulunduğu vaziyet insan olmak-insani eşitlik-saygı-özgürlük ilişkisinin gücünü ve önemini gösterir niteliktedir. Ömer Seyfettin Hatice Hanım karakteriyle hayatta etkin olamayan, göz ardı edilen, kendini gerçekleştiremeyen, başkaları için var olduğu fikrine göre düşünen ve eyleyen bir insanı gözler önüne sermektedir.

Sevi, Ömer Seyfettin için “bir doğa olayıdır” (Erişenler *Ömer Seyfettin'de Kadın, Sevi...713*). Amacını da biyolojik bir çerçevede açıklar: türün devamlılığı. Dolayısıyla sevi gelip geçicidir. Çünkü sevi, ulaşıldıktan sonra son bulacaktır. Ayrıca sevi amacını gerçekleştirememişse aldatmalar, psikolojik etkiler vb. yaşanacaktır. (Erişenler *Ömer Seyfettin'de Kadın, Sevi...714*) İşte Hatice Hanım'ın durumu buna örnektir. 10 yıl süren evliliği boyunca yaşlı eşinin hastalığıyla mücadele etmiştir. Genç yaşta yalnız kalmıştır ve en önemlisi de eşi ile ilişkisi zihnindeki erkek algısını etkilemiş, temizlik ve namusu

³ “Antiseptik, Pamuk İpliği, Yüksek Ökçeler, Nezle, Havyar gibi öykülerinde, Ömer Seyfettin, döne döne bu konu üzerinde durur...” (Erişenler, *Ömer Seyfettin'de Kadın, Sevi...711*).

⁴ “-Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun-(Kant 45)
“... insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için genel rastgele kullanılacak bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir...” (Kant 46)

takıntı hâline getirmiştir. Yaşam karşısında yorgun düşmüştür. Bütün bunlar Hatice Hanım'ın, Ömer Seyfettin'in sevinin amacını gerçekleştiremediğinde ortaya çıktığını düşündüğü psikolojik etkileri yaşadığını göstermektedir. Olumsuzluklardan kaçmaya çalışan insanın trajik durumunu yansıtmaktadır. Daha küçük yaşta hastalıkla, ölümle (ve ölüm korkusuyla) mücadele etmek zorunda kalmış kadının var olma çabasıdır onunki.

“Yüksek Ökçeler” mekân olarak evde geçmektedir. Hatice Hanım evinden başka bir dünya bilmez. Ev, Hatice Hanım için bir kafestir. Ataerkil yapı özel alan içinde değerlendirdiği, kadının hapsedildiği bu kafesi onun eylem alanının sınırı kabul etmektedir. Bu alanda Hatice Hanım örneğindeki gibi birçok adaletsizlik, eşitsizlik, aşağılanma gibi ciddi problemler yaşanmaktadır. Nussbaum bu yüzden kadın ve aile üzerinde durmakta, onların adalet kavramı altında incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. O, aileyi politik ve yasal bir konu olarak ele almaktadır. Görüleceği üzere Hatice Hanım aile içinde haksızlığa uğramış, ihmal edilmiş bir kadındır. Aile denilince aklımıza sevginin güçlü bağları, sevilenler için her daim yapılabilecek fedakârlıklar akla gelmektedir. Fakat ihtimam, ilgi barındıran bir tarafı olduğu gibi aile Hatice Hanım'ın durumunu içeren bir yöne de sahiptir. Aile içinde yaşanan eşitsizliklere, adaletsizliklere genellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar maruz kalmaktadır. Aile, insan yapabilirliklerinin bir yandan destekleyici diğer yandan bu yapabilirliklerin gelişmesinde engelleyici olabilmektedir. Buradan Nussbaum'un aileye karşı olumsuz bir tavır içerisinde olduğu düşünülmemelidir. Yapay bir yapı olarak gördüğü ailenin, insani gelişme ve refah açısından etkili ve önemli olduğu için geliştirilmesi gerekliliğini savunur. Dolayısıyla ona göre aileyi tek başına sevgiyle karakterize olan değil de rekabetin, haksızlıkların yaşandığı bir yapı olarak da onu çok boyutlu ele alacak yaklaşımlara ihtiyacımız vardır. Zira aile dendiğinde özü itibarıyla belirli bir biçimin olmadığı açıktır. Farklı coğrafyalarda hatta aynı bölgedeki farklı yerleşimlerde bile aile pek çok anlama gelmektedir. Hem de Nussbaum ailedeki her bir bireyin refahıyla ilgilenmektedir. Bu ise onun yaklaşımın temel ilkelerinden her bir kişinin yapabilirliği ve amaç olarak insan fikrinin aile içi refahın konusundaki yansımalarıdır. Çünkü kıt kaynakların dağılımında aile içi rekabet, fedakârlık ve haksızlıklar söz konusudur. Her bir insanın refahı göz önünde bulundurulmalı, onuru korunmalı, yapabilirlikler açısından eşik seviye sağlanmalıdır. Buradan hareketle sosyal adaletin sağlanması gerektiğini düşünür ve şöyle der: “Doğal olarak her insan yaşamak için sadece tek bir hayata sahiptir daha fazlasına değil. A'nın tabağındaki yiyeceğin sihirli bir şekilde B'nin midesini beslemediği; C'nin bedeninde hissedilen hazın D'nin yaşadığı acıyı daha az acı verici yapmadığı; E'nin ekonomik faaliyetinin ürettiği gelirin F'nin barınma ve yiyeceğine yardım etmediği; genel olarak bir kişinin mutluluğu ve özgürlüğünün diğer bir kişiyi sihirli bir şekilde mutlu ve özgür yapmadığının kabulünden doğar”(Nussbaum, *Women And Human Dev...*56) .Oysa Hatice Hanım eşinin bakımıyla ilgilenen bir kadın olarak kendi yaşamını eşininin yanında

yok saymıştır. Ne onun harcadığı emek, zaman, çaba, fedakârlık ne de gösterdiği sabır ve sebat bir değer görmüştür. Hatice Hanım amaç olmak dışında her şeydir.

Özel alana dâhil ailede kadın; ailenin soyunun devam etmesi için bir çoğaltıcı, ailedeki yaşlıların bakımını üstlenen bir bakıcı, hane halkının gelirini arttırıcı yardımcı eleman, çeyiz parasının ödenmesi için gereken paranın sağlayıcısı, çocukların bakımı ve hane işlerinin gerçekleştiricisi olan bir ev işçisi... (Nussbaum, *Women And Human Dev...2; Women's Capabilities...* 220) dir. Hatice Hanım'dan istenen burada eşine bakması, onun ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Rolü bakıcılık yapmaktır. Ona araçsal bir değer yüklenmiştir. Nussbaum aileye dair ataerkil, geleneksel bakış açısına itiraz etmektedir. Çünkü ona göre “bağımsız normatif bir sorgulama yapılmadan, bu kurumun herhangi bir özel biçiminin, “kadınlığın alanına ve işlevlerine uygun olan” doğru ve uygun olduğunu düşünmek için daha az nedenimiz vardır” (Nussbaum, *Women And Human Dev...*261). Hatice Hanım örneğinde olduğu gibi bakım veren aile içinde kadındır ve bu rolü erkeklerin üstlenemeyeceği, kadınların gerçekleştirmesi gerektiği düşünülmektedir.

Aynı zamanda ataerkil toplumlarda genellikle kadınlar şefkatli olmaları yönünde eğitilirler ve duygusallık kadınları erkeklerden ayıran bir özellik olarak kabul edilmektedir. Kadınlardan eşleri, çocukları, aileleri için fedakârlık yapmaları, kendi isteklerinden vazgeçmeleri beklenmektedir. Bundan dolayı kadın aile içinde fedakârlığın, sakinliğin, şefkatin simgesi kabul edilmektedir. Erkek akıl, kadın ise duygu ile bağlantılandırılır. (Erkızan *Doğal Kölelik...* 25) J.S. Mill *Kadınların Özgürleşmesi (The Subjection of Women)* adlı eserinde bu konuyla ilgili şöyle demektedir:

En erken yıllarından itibaren bütün kadınlar, karakterlerinin erkeklerinkinden çok farklı olduğu inancıyla yetiştirilir: irade ve kendine hâkim olma gücü değil bağlılık ve diğerlerinin idaresine teslim olmak. Bütün töreler onlara başkaları için yaşamının, kendilerinden tamamen feragat etmenin ve duyguları dışında hiçbir hayatları olmamasının onların görevi, bütün güncel duygusallıklar ise bunun kadınların doğası olduğunu söyler. Duyguları da sadece onlara izin verilenlerle -bağlı oldukları erkekler veya onlarla bir erkek arasında ilaveten ve feshedilemez bir bağ teşkil eden çocukları- sınırlıdır (Mill 25).

Nussbaum bakımın, “sevginin doğal bir sonucuymuş gibi” (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 170) görüldüğünü aktarır. O hâlde kadının doğası ile özdeş sayılan bakım (Uygur 125) rolü kadına ait olmakta, tabiatının gereğini yerine getirdiği düşünülmektedir. Onun bakım verirken ortaya koyduğu çaba, ücretsiz emek dâhilinde değerlendirilmekte bu ise kadınların gelişmeleri, kendilerini gerçekleştirmelerini kesintiye uğratmaktadır. Kadının evin sınırları içinde hareket etmesi gerektiği algısı, onun yaşamını özel alanla sınırlandırmakta, eğitimden, sosyalleşmekten, maddi ve politik haklarını kullanmaktan yoksun bırakmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi de kadının erkeğe

tabi olduğu bir ilişkiye dönüştürmektedir. Etkin değil edilgin bağımlılar, “ikinci sınıf vatandaşlar” olarak varsayılmaktadırlar. Bu bakış açısı ve bunun sonucunda ortaya çıkan koşullar kadınların bir insan olarak görülmeleri ve yaşamlarını bu şekilde sürdürmeleri önünde ve saygı görmelerine de engeldir. Nussbaum kadının aile içinde yaşadığı bu durum karşısında tavrını “kişisel özgürlük evin içinde kullanılсын veya kullanılmayın merkezi bir sosyal hedefdir; kişisel onur ve dürüstlük de onlar için tehdit nerede olursa olsun, merkezi sosyal hedeflerdir” (Nussbaum, *Women and Human Dev...* 245) diyerek açıkça belirtmektedir. Kadınların adaletsizliklerle boğuşmak zorunda bırakıldığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla eşitsiz başlangıçlar eşitsiz yapabilirlikleri getirmektedir. Ona göre kadınlar yapabilirliklerin taşıyıcısı olduklarından onların yapabilirlikler eşliğine ulaşmalarındaki eşitsizlikler bir adalet meselesidir. Her bir birey eşit değere, onura sahiptir ve saygıyı hak etmektedir. Bu ise herkese eşit muamele etmeyi gerektirmektedir ancak kadınlar söz konusu olduğunda bu ilkeler görmezden gelinmekte, onlara aykırı davranılmaktadır: “Kadın olmak henüz insan olmak anlamına gelmemektedir” (C. MacKinon'dan aktaran Erkızan *Nussbaum'da Cinsiyet ve Sosyal Adalet...* 129). Bakım konusunda söz konusu olan bu eşitsizliklerin değişmesi için bir takım önerilerde de bulunmaktadır: “kamusal kurumların sağlık izni ve evde bakım konularında aileye destek olması; ülkelerin sağlık planlaması yaparken... bakım meselesini çözmeyi hedeflemesi, işyerlerinin kadın ve erkeklerin evdeki sorunlarını dikkate alacak şekilde esnek olması, çalışanların endişeye kapılmadan sorunlarını çözebilmeleri için çalışma saatlerinin esnetilmesi, haberleşme olanaklarının arttırılması, kadınların ve erkeklerin verdiği ödünlerin eşitlenmesine çalışmak, toplumun yaşlı anne ya da babanın yıkanması gibi işlerin erkeklere göre olmadığını söyleyen eril kavramların değiştirilmesi” (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 170).

Hatice Hanım'ın evliliğinde yaşadıkları zihninde erkeklere dair olumsuz imgeler oluşmasına neden olmuştur. Hikâyede bu imgeler “pis, abus ve lanet” şeklinde nitelendirilmektedir (Ömer Seyfettin 1086). Evlendirildiği adamı eş, hayat arkadaşı değil de korkunç bir varlık olarak görür. Deneyimlerinden dolayı yaşlılığın kötü olduğunu düşünür. Gençliği de önemsememektedir, çünkü onlar da yaşlanacaklardır (Ömer Seyfettin 1086). Yaşadıkları Hatice Hanım'ın duygusal gelişimini kesintiye uğratmıştır. Ne çocukluğunu, gençliğini ne de evliliğinin anlamını tam olarak yaşayabilmiştir. Çok erken bir yaşta varoluşsal bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Kendi benliğini kavrayamadan, kendisinden tümüyle farklı yapıdaki kişiyle evlendirilmiş, ona biçilen toplumsal rolleri üstlenmek zorunda bırakılmıştır. Zorla ve baskı ile yaşamı yönlendirilmiştir. Oysa “oyun mecburi kılınmışsa oyun değildir; sevgi emredilmişse sevgi değildir” (Nussbaum, *Women and Human Dev...* 88). Kocasına bakım veren bir çocuktur, bedensel bütünlüğü korunmamış, duygusal gelişimi için tercihleri doğrultusunda hareket edememiştir. Psikolojik şiddete maruz kalmıştır. Hatice Hanım'ın durumu sağlığın ne olduğu ve ne gibi faktörlerden

etkilendiğini de ortaya koymaktadır. DSÖ sağlığı “yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal refah durumu/ iyi olma hali” (WHO 2) olarak tanımlamaktadır. Sadece fiziksel olarak bir iyi olma hâli sağlıklı olduğu anlamına gelmemektedir. Sağlığın fiziksel bir boyutu olduğu gibi duygusal, sosyal boyutlarının olduğu da bu şekilde ifade edilmektedir. O hâlde Hatice Hanım sağlık açısından pek de iyi durumda değildir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve ayrımcılığı, kadına dair namus algısı, cinsiyet ve cinsellik onun ruhsal ve sosyal refahını etkilemiştir. Yüksek ökçeler fiziki olarak ona rahatsızlık verirken deneyimledikleri, yaşadıkları onun ruhsal, duygusal ve sosyal açıdan sağlığı üzerinde tesir göstermiştir. İradesinin yansımadığı bir hayata mecbur edilmiştir. İşlevlerini gerçekleştirememesinin nedeni de seçim yapabilmek için gerekli olan özgürlük alanının yokluğudur.

Evlilikle beraber erkeğin himayesi altında, varoluşu ona bağlı ve hatta bir kılınmıştır. Onun varlığı kendi başına değerli olmasından çok her zaman başkalarının varlığına bağlı olarak değerlendirilmiştir. Kadınlığın erdeminin fedakârlık sayıldığı bir yapıda elbette ki kadınlar saygıyı hak eden ve bir hak sahipliği olan bir temsilci olarak değil de aile üyelerinden ayrı bir refah algısına sahip olmayan, buna uygun olarak tercihlerde bulunan, bütündeki görünmez parçalardır. Bu bakımdan Hatice Hanım’ı değerlendirmek mümkündür. Kocasının varlığı altında kişiliği ve kimliği şekillendirilmiştir. Hatice Hanım’ın Nussbaum’un yapabilirlikler listesindeki öncelikle bedensel bütünlük, duyu, hayal gücü ve düşünce, duygular maddelerini gerçekleştirdiği söylenebilir.

Yapabilirlikler listesindeki her bir yapabilirlik merkezi öneme sahiptir, hiçbiri bir diğerrinin yerine geçemez veya telafi edilemezdir. Nussbaum bu yapabilirlikler arasında pratik akıl yürütme ve bağlanmayı diğer yapabilirlikleri organize etmesi bakımından farklı bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir (Nussbaum, *Yapabilirlikler Yaratmak* 49-50-51; *Capabilities and Human Rights* 288; *Women’s Capabilities...* 233). Pratik akıl, iyinin neliği üzerine düşünülüp biçimlendirilmesi, yaşam çizgisini kişinin seçimleriyle yönlendirebilmesi dolayısıyla aktif bir eyleyen, karar verici olmasını ifade ederken bağlanma ise bir diğeriyle yaşama, onlar için kaygı duyma, onların durumlarını hayal edebilmeyi içermektedir. Pratik akıl listenin psikolojik, bağlanma da sosyolojik uzantısı olarak görülebilir. Bu bağlamda Nussbaum insanı “var olmanın tözsel öznesi” (Erkızan, *Nussbaum’da Cinsiyet ve Sosyal Adale...*129) olarak görür. Öznenin gelişmesi başkalarıyla birlikte olmayı, onlara ilgi duymayı, bağ kurmayı da içerir cinstendir: “İnsanlar, diğer insanlar için bir bağlılık duygusu ve endişe duyuyor ve hissediyor. Dahası, bu tanımların ve bağlılıkların oluşturduğu yaşam biçimine değer veriyoruz. Başkaları için ve başkalarıyla birlikte yaşarız ve başkalarıyla bağlantılı olarak yaşanmayan bir hayatı yaşamaya değmeyen bir hayat olarak kabul ederiz” (Nussbaum, *Human Functioning...*219). İnsan başkalarıyla birlikte yaşayan bir varlık olması yanında kendi yaşamını da kendi tasarlayabilen, yaşamına yön veren bir varlık olarak tanımlanmaktadır.”

Pratik akıl temel alındığında Hatice Hanım yaşamının etkin bir düzenleyici, planlayıcısı değildir. Ona yüklenen toplumsal cinsiyet rolünü gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bedeni ve davranışları üzerindeki kontrol kendisi dışındaki kişiler ve yapı tarafından sağlanmaktadır. Bağlanma açısından da Hatice Hanım bir diğeriyle ilişki kurmada problem yaşamaktadır. Evinin dışındaki sosyal yaşamdan habersizdir, ilgisizdir. Eviden çıkmayan Hatice Hanım, evi kendisi için mükemmel ada ve aynı zamanda hapisane hâline getirmiştir. Yabancı bir kedinin bile köşke girmesinin mümkün olmadığını zannettiği bir hayatı vardır fakat o da sadece bir hayaldir. Mevcut hâli korumak veya devam ettirmek için elinden geleni yapmaktadır. Ahlakın başkasıyla ilişki hâlinde gerçekleşeceğini göz ardı etmektedir. Yaşamdan ve insanlardan uzaklaşmak, ahlaki yaşamdan kaçmaktır. Diğer insanları tanıma çabasında değildir. Yüksek öşkeler burada adeta insanlarla arasındaki kopukluğun, mesafenin simgesi hâline gelmektedir. Çalışanlarından başka kimseyle görüşmemektedir. Onlarla ilişkisinde de güvensizlik duymakta ve sürekli onlardan şüphelenmektedir. Çocuk yaşta deneyimledikleri, duygusal gelişiminin zarar görmesi yetişkinlikte diğer insanlarla ilişki içinde olma konusunda sorun yaşamasına neden olmaktadır. Çünkü aile içindeki bağlanma pratiği ilerleyen zamanlarda sosyal ilişkilerde bulunma yöntemlerini öğretmektedir.

Hayal gücü, zihni ve davranışları başkaları tarafından engellenmiş olmak kuşkusuz kişinin kendi dışındaki insanlara ve topluma bakışını etkileyecektir. Hatice Hanım yapabilirlikler açısından ket vurulmuş birinin toplumsal algısını yansıtmaktadır. Evliliğe dair düşüncelerindeki olumsuzluk, bir diğeri ve toplumla ilişkisiyle paralel gitmektedir. Belki de bu nedenle Hatice Hanım'ın başlıca merakı, temizlik ve namus olmuştur. Bahsedilen durum, varlığın içerdiği problemlerin ortadan kaldırılmasına dair çabanın ifadesidir. "El insanı azdırır!.." (Seyfettin 1086) cümlesinin altında yatan düşünce onun hayatını şekillendirmesinde etkili olmuştur. Ben ve başkası/öteki arasındaki ilişkide, ben olmayı sorunlu ve sorumlu tutar. Başkası/öteki yoldan çıkarıcı, ayartan olarak nitelendirilmektedir. Ben, masum olandır. Bunun sonucunda o temizliğe fazlasıyla önem vermekte, hayatını ona göre kurgulamaktadır. Temizlik aracılığıyla her şeyin belli sistem ve düzene kavuşacağını düşünür. Hatice Hanım'a göre kirlilik sadece mekânlarda, nesnelere değil aynı zamanda insanlarda, sosyal ilişkilerde görülmektedir. Onun için temizlik her zaman, her yerde, her şeye hatta özellikle insani ilişkilere uygulanmalıdır. Başkalarını kirliliğe, kötü olarak değerlendirdiğinden onlarla iletişime geçmek istemediği gibi böylesi tavrı etrafındakilere de benimsetmek ister. Gün geçtikçe daha baskıcı bir tavır çalışanlarına uygulama başlar ve onları sürekli teftiş etmektedir. Sonuç olarak, yapabilirlikler listesinde önemli bir yer tutan bağlanma ve pratik akıl yapabilirlikleri Hatice Hanım'ın durumunda gerçekleştirilememiştir. Nussbaum'un ifadesiyle (impoverished) yoksul bir yaşamdır onunki. Çünkü yapabilirlikler listesindeki yapabilirliklerden mahrum olmak insanca yaşamdan yoksun kalmak demektir.

Bir diğeri ile ilişkisinde Hatice Hanım'ın temizlik ve namusu tabulaştırması, toplumun üzerinde kurduğu baskıyı, eylemleriyle çalışanlarına yansıtmasına sebep olmuştur. Yüksek ökçelerinin sesiyle kurduğu iktidar aracılığıyla çalışanlarının da kendisi gibi davranmasını sağlamaya çalışmıştır. Toplumsal kurallar, roller, alışkanlıklar, gelenekler ve kültürel unsurlar bireylerin davranışlarını yönlendirmekte ve doyumlarını etkilemektedir. Elbette ki bütün bu unsurların kişiyi etkilememesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bütün insanlar onları yetiştiren ailelerinin aktarmış olduğu kültürel, geleneksel öğelerle büyürler ve ona göre davranırlar. Nussbaum şuna dikkat çekmek ister: Alternatiflerin, farklı seçeneklerin varlığına dair bilgi sahibi olmak, vatandaşlar olarak eşit siyasi haklara sahip olduğunu öğretmek ve daha sonra herkesin kendi seçimini yapmasını sağlamak. Söylemek veya yapmak istediği kültüre, geleneklere, değer sistemlerine karşı olmak, onları reddetmek değildir. Fakat Hatice Hanım sınırlandırılmış, kısıtlı bir bakış açısına sahiptir. Ona gösterilen sınırların ötesini bilmemekte, buna göre davranmaktadır, doyumunu gerçekleştirebildikleriyle uyumlu hale getirmektedir: “koşullar hayal gücünü sınırlar” (Nussbaum, *Human Functioning...* 230). Hayatları boyunca kadınlar mahremiyetin, dışarıdan müdahalenin olmaması gerektiği düşünülen alana, eve hapsedilmekte, kendi dünyalarını bunun üzerine kurarak yaşamakta ve bu durumu normalleştirmektedir, ona uygun davranmaktadır. Tercihlerin bu şekilde uyarlanması ise bireylerin farklı görme olanaklarının bilgisine ve bu olanaklara ulaşmasına engel olmaktadır.

Nussbaum'un *yapabilirlikler yaklaşımı* adlı alt başlıkta ifade edildiği gibi gelir insani gelişme için tek başına yeterli görülmemektedir. Ekonomik büyümeye bireylerin yaşamlarını iyileştirmesi, özgürlüklerin sağlanması bakımından araçsal bir değer biçilmesi gerektiği belirtilmektedir. Aristoteles'in deyişiyle “aramakta olduğumuz iyiliğin servet olmadığı açıktır; çünkü servet sadece faydalıdır ve başka bir şey içindir” (Sen, *Development as Freedom* 14). Yalnızca servetin artmasının peşinden koşmak Nussbaum'a göre insan yaşamının, refahın çok boyutlu olduğunu göz ardı etmektir. Zira insan yaşamının bir parçasının geliştirilmesi kişinin mutlu, iyi, insanca bir yaşama sahip olduğu anlamına gelmeyecektir. O hâlde Nussbaum bizlere yapabilirlikler yaklaşımıyla ekonomik büyümeye dayalı gelişmeyi değil de insani gelişmeyi hedeflemek gerektiğini göstermektedir.

Hikâyede evi yöneten Hatice Hanım'dır. Anlaşılabacağı üzere ekonomi ile ilgili problemi yoktur. Ekonomik iyiliğin Hatice Hanım'ın kendi gelişimi açısından yeterli olmadığı görülecektir. İnsana saygıyı, insan onuru ve özneliği içeren bir yaşamdan yoksundur. En önemli yapabilirliklerini gerçekleştirememiştir. Bir tür izolasyon içindedir, zihninin ve dünyasının sınırları her daim gözetim altında tutmaya çalıştığı evinin duvarlarıdır. İnsanlarda genel bir kanı olarak karınlarının doyduğunda, istediklerini alabildiklerinde, güzel bir evde barındıklarında bütün sorunlarının çözüleceği, mutlu bir hayata sahip olacakları, yaşam çizgileri boyunca hiçbir üzüntü, adaletsizlikle karşılaşmalarının muhtemel olmayacağı vardır. Bu, yaşama dair oldukça yanlış bir kanıdır. Aynı

şekilde insanın bütün sorunlarının para aracılığıyla çözülebileceği de bir o kadar yanlıştır. Yoksulluk sadece gelir ve servettin olmaması değildir. Nussbaum'a göre insan kırılğan ve savunmasız bir varlıktır ve dolayısıyla bir diğerine ihtiyaç duymaktadır. İnsanın gelişmesi de bu ihtiyaçla bağlantılı olarak gerçekleşecektir.

Sorun, Hatice Hanım'ın toplumda etkin ol(a)mamasıdır. Hatice Hanım süreç içinde edilgenlikten kaynaklı olarak istediklerini yerine getirememiş, gelişme imkânı bulamamış, kendini gerçekleştirememiş ve sonuç olarak bir yabancılaşma içine girmiştir. Elbette ki bireysel mutluluk, iyi olma hâli, kişinin özgür irade ve kendi yapabilirliklerini gerçekleştirmeyi içermektedir. Fakat yapabilirliklerin gerçekleştirilmesinin engellenmesi ve sınırlandırılması da mutsuzluğun, gelişmemenin en büyük sebeplerindedir. "Hastalık, yoksulluk ve suçluluktan sonra hayattan keyif almaya son verebilecek en önemli şey de kişinin yeteneklerini kullanabileceği bir mecra arayışıdır" (Mill 135). O halde birey olduğu yerde kalmamalı, eğitim yoluyla potansiyellerinin ortaya çıkması ve geliştirilmesinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. İşte Nussbaum, Hatice Hanım örneğindeki gibi, öncelikle dezavantajlı gruplar/kişiler ve bütün insanlar için insani yapabilirliklerin gerçekleştirilmesi önündeki -ekonomik, politik ve sosyal- eşitsizliklerle ilgilenmektedir. (Downs 2; Phillips 1) Yapabilirlikler yaklaşımı bütün bunlar göz önüne alındığında bizlere şu sorular üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini göstermektedir: "İnsan ne yapabilir ve ne olabilir? Kaynakları, olanakları ve özgürlükleri nelerdir? Kişi bunları gerçekleştirebilir mi? Kaynaklar fonksiyonu tamamen insani bir şekilde gerçekleştirmesini sağlayabilir mi? Kişi yaptığı şeyden memnun mu?" (Nussbaum, *Women and Human Dev...* 71)

Sonuç

Hatice Hanım'ın durumu bize insanın kırılğanlığını ve yalnızlığını tekrar tekrar hatırlatmaktadır. On üç yaşındayken altmış yaşındaki biriyle evlenmek zorunda bırakılan insanın kırılğanlığıdır. İnsan olma temeline dayanan saygı ve özgürlük ilişkisinin hayatında gerçekleşmemesinin sonucudur. Hatice Hanım varoluş mücadelesi vermektedir. Onun hikâyesi hem kendisini hem de diğer insanları olduğu gibi benimsemenin zorunluluğunun ahlaki yaşamın sağlanmasındaki önemini gündeme getirmektedir. Toplumun dikte ettiği zorunlulukları, önce fark etmeden ve daha sonra bilinçli şekilde kabul etmenin, uygulamanın hikâyesidir. Toplumsal yapı onu nasıl yargılamış, ondan üstün olduğunu hissettirmişse o da irtibatla olduğu herkese kendisine yapılanları uygulamaya çalışmıştır. Zihnini, davranışlarını, hayallerini buna uygun olarak biçimlendirmiştir. Kim olduğunu bilmeden, ya da ne olmak istediğine karar vermeden hareket etmektedir. Sorgulama olmadan yaşanan bir yaşamdır onunki. Bu ise pratik aklın önemini ortaya koymaktadır. Zira pratik akıl insanı etkin bir eyleyen, kendi kararları konusunda sorgulama yapan bir hâli ifade etmektedir. Bunu gerçekleştiremeyen Hatice Hanım ise insanları kendisine uy-

durmayı istemektedir. Ahlaki olarak olumsuz eylemlerde bulunduğunu düşündüğü insanların da var olma mücadelesi ve toplumsal yapı çerçevesinde şekillendiklerini göz ardı etmektedir. Kendi yaşamı ile ilgili derin bir sorgulama söz konusu olmadığı gibi başkalarına dair bir merakı, kaygısı da yoktur.

“Yüksek Ökçeler” yaşamı sorgulayan her benliğin gerçek ile olması gereken, hayaller, idealler arasındaki kaldığı çatışmayı gündeme getirmektedir. Kısaca burada özetlemeye çalıştığımız vaziyet Nussbaum’un yaklaşımının ana odak noktalarını ciddiyetle gözler önüne sermektedir. Onun yeni bir paradigma olarak sunduğu bu yaklaşım insanın kırılabilirliğinin, değerinin, saygının ve onurun, özgürlüğün insanın yaşamı ve özneliği açısından hayatiğini hatırlamanın ve sadece o noktada kalmayıp uygulamalar ve politikalarla bu değer ve pratikleri gerçekleştirme çabasıdır. Yukarıda ifade edildiği üzere ortaya konulan çerçevede harekete geçilmesi adına yapabilirlikler listesi ile insanca bir yaşamın neleri gerektiği ifade edilmektedir. Elbette ki bu liste revizyona açıktır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken insanın bir olanaklar varlığı olduğudur. Zira Nussbaum yaklaşımını açıklarken öncelikle şu soruyu sormaktadır: İnsan ne olabilir ve ne yapabilir? Ve merkezi yapabilirlikler listesi sorunun cevaplarından oluşmaktadır, bu yapabilirliklerden mahrumiyet insanca bir yaşamın olmadığını gösterir. “Yüksek Ökçeler” hikâyesindeki Hatice Hanım Nussbaum’un sunduğu liste çerçevesinde tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yaşadığı eşitsizliklerin, adaletsizliklerin yapabilirlikleri gerçekleştirmesine engel olduğu söylenebilir.

İnsanlar her daim yaşamlarının mutlu, iyi, güzel, acının, kederin, özlemin olmayacağı bir şekilde sürmesini ister ve bunun hayalini kurar. Fakat yaşam insanın bu beklentisinin karşısında ona bazen sürprizler yapmakta, insanı büyük ıstıraplarla, kayıplarla yüz yüze bırakmaktadır. Ancak Nussbaum yaşananlar ne kadar farklı biçimlerde olursa olsun insanların ortak problemlerden muzdarip olduğunu söylemektedir. Edebiyat alanında önemli bir isim olan Ömer Seyfettin’in “Yüksek Ökçeler” hikâyesi, Hatice Hanım özelinde, kadınların karşılaştığı sorunları ve muameleleri özlü bir şekilde ortaya koymakta ve Nussbaum’un ortak/paylaşılan insanlık (*common/shared humanity*) fikrini anlamımıza olanak sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Aviv, Rachel. “The Philosopher of Feelings.” *The New Yorker*, 2016. <https://www.newyorker.com/magazine/2016/07/25/martha-nussbaums-moral-philosophies> (Erişim: 02.08.2021).
- Constitution of The World Health Organization, Chapter IX, 1. 1946. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1948/04/19480407%2010-51%20PM/Ch_IX_01p.pdf

- Cunbur, Müjgan. "Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eserleri." *Doğumunun Yüzyüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, ss. 1-18.
- Downs, Lee Laura. "Martha Nussbaum Justice and Human Development," *Travail, Genre Et Sociétés* sayı: 17, 2007, ss.5-20.
- Enginün, İnci. "Ömer Seyfettin'in Hikâyeciliği." *Doğumunun Yüzyüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, ss. 37-49.
- Erişenler, Satı. "Ömer Seyfettin'de Kadın, Sevi, Evlilik," *Türk Dili*, no. 189, 1967, ss. 709-714.
- Erişenler, Satı. *Ömer Seyfettin'e Göre Kadın*. Güven Matbaası, 1972.
- Erkızan, Nur Hatice. "Doğal Kölelik, Kadın ve Özne Olma." *Aristoteles Yazıları*. Sentez Yayınları, 2012, ss. 23-33.
- Erkızan, Nur Hatice. "Nussbaum' da Cinsiyet ve Sosyal Adalet Üzerine." *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*, Sentez Yayıncılık, 2012, ss. 129-135.
- Gasper, Des. "Logos, Pathos and Ethos- In Martha Nussbaum's Capabilities Approach to Human Development." *Capabilities, Gender, Equality: toward fundamental entitlements*, Editor Flavio Comim and Martha Nussbaum, Cambridge University Press, 2014, ss. 96-130.
- Gözler, H. Fethi. *Ömer Seyfettin -Bütün Yönleriyle*. Çağdaş Yayınevi, 1976.
- Kant, İmanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.
- Meriç, Cemil. *Kırk Ambar*. Çeviren Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, 2009.
- Mill, Stuart John. *Kadınların Özgürleşmesi*. Çeviren Damla B. Aksel, Pinhan Yayınları, 2019.
- Nussbaum, Craven Martha. *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge University Press, 2000.
- Nussbaum, Craven Martha. "Capabilities And Human Rights." *Fordham Law Review* 66 no. 2, 1997, ss. 273-300.
- Nussbaum, Craven Martha. "Capabilities As Fundamental Entitlements: Sen And Social Justice," *Feminist Economics* 9 (2-3), 2003, ss. 33-59.
- Nussbaum, Craven Martha. "Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism." *Political Theory* 20 no. 2, 1992, ss. 202-246.
- Nussbaum, Craven Martha. "Human Rights and Human Capabilities." *Harvard Human Rights Journal* no. 20, 2007, ss. 21-24.
- Nussbaum, Craven Martha. "Women's Capabilities and Social Justice." *Journal of Human Development*, 2000, ss. 219-247.

- Nussbaum, Craven Martha. *Yapabilirlikler Yaratmak: İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*. Çeviren Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, 2018.
- Ömer Seyfettin. *Bütün Hikâyeleri*. Hazırlayan Nazım H. Polat, Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Önertoy, Olcay. “Küçük Hikâye Yazarı Olarak Ömer Seyfettin.” ss. 137-145. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/52718/Küçük%20hikaye%20yazarı%20olarak%20Ömer%20Seyfettin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Phillips, Anne. “Nussbaum, Martha C. Women and Human Development: The Capabilities Approach Book Review.” *Ethics* 112, no. 2, 2002, ss. 398-403.
- Robeyns, Ingrid. “The Capability Approach.” *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2020 <https://plato.stanford.edu/entries/capability-approach/>
- Sen, Amartya. *Development As Freedom*, 1996, <https://www.uio.no/studier/emner/matnat/ifi/INF9200/v10/readings/papers/Sen.pdf>
- Sen, Amartya. *Özgürlükle Kalkınma*. Çeviren Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Swain, Gyanaranjan. “Internal Debates Within Capability Approach Debate Between Amartya Sen ve Martha Nussbaum.” *International Research Journal of Multidisciplinary Studies* I, no. IV, 2015, ss. 1-17.
- Tepe, Harun. “İnsan (Doğası) ve İnsan Hakları: İki Yaklaşım.” *İnsan Hakları Felsefesi*. BilgeSu, 2018, ss.13-52.
- Uğurcan, Sema. *Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler*. Dergâh Yayınları, 2012.
- Uygur, Gülriz. “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir.” *Ankara Barosu Dergisi*, 2015, ss. 121-132. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2015-4/6.pdf>
- Yöntem, Canip Ali. “Ömer Seyfettin.” *Ömer Seyfettin-Bütün Yönleriyle*. Çeviren Fethi H. Gözler, Çağdaş Yayınevi, 1948, ss. 270-273.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %60, İkinci Yazar %40.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.